

INTELLEKTUAL MULK SOHASIDA RAQOBATNI RIVOJLANTIRISH
MEXANIZMLARI

Yormuxammadova Zebiniso Otabek qizi

Xudoyorova Dilafruz Alisher qizi

To'rayeva Nilufar Botir qizi

O'zMU "Patentshunoslik" yo'nalishining 4-bosqich talabalar

E-mail: yormuxammadovazebiniso@gmail.com

E-mail: znilufar642@gmail.com

E-mail: xudoyorovadilafruz5@gmail.com

Rahimjonov Akmaljon Baxromjon o'g'li

Ilmiy rahbar: O'zMU "Huquqiy fanlar" kafedrası v.b.dotsenti y.f.f.d. E-mail:

akmaljonrahimjonov@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada intellektual mulk sohasida raqobatni rivojlantirishning nazariy va huquqiy mexanizmlari tahlil qilinadi. Intellektual mulk huquqlarining innovatsion faoliyatni rag'batlantirishdagi o'rni bilan bir qatorda, ularning bozor raqobatiga ta'siri ilmiy yondashuvlar asosida o'rganiladi. Xalqaro tajriba va O'zbekiston Respublikasining qonunchilik bazasi tahlili asosida raqobatni qo'llab-quvvatlashning institutsional va huquqiy mexanizmlari yoritiladi. Tadqiqot natijasida intellektual mulk va raqobat o'rtasida muvozanatni ta'minlash iqtisodiy rivojlanishning muhim omili ekanligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: Intellektual mulk, raqobat, antimonopoliya siyosati, innovatsiya, patent, tovar belgisi, litsenziyalash, TRIPS, O'zbekiston Respublikasi, bozor iqtisodiyoti.

MECHANISMS OF DEVELOPING COMPETITION IN THE FIELD OF
INTELLECTUAL PROPERTY

Annotation: This article analyzes the theoretical and legal mechanisms for developing competition in the field of intellectual property. Along with the role of intellectual property rights in stimulating innovative activity, their impact on market competition is studied on the basis of scientific approaches. Based on international experience and an analysis of the legislative framework of the Republic of Uzbekistan, institutional and legal mechanisms for supporting competition are highlighted. The study substantiates that ensuring a balance between intellectual property and competition is an important factor in economic development.

Keywords: Intellectual property, competition, antitrust policy, innovation, patent, trademark, licensing, TRIPS, Republic of Uzbekistan, market economy.

МЕХАНИЗМЫ РАЗВИТИЯ КОНКУРЕНЦИИ В ОБЛАСТИ
ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

Аннотация: В данной статье анализируются теоретические и правовые механизмы развития конкуренции в сфере интеллектуальной собственности. Наряду с ролью прав интеллектуальной собственности в стимулировании инновационной деятельности, на основе научных подходов изучается их влияние на рыночную конкуренцию. На основе международного опыта и анализа законодательной базы Республики Узбекистан выделены институциональные и правовые механизмы поддержки конкуренции. Исследование обосновывает, что обеспечение баланса между интеллектуальной собственностью и конкуренцией является важным фактором экономического развития.

Ключевые слова: Интеллектуальная собственность, конкуренция, антимонопольная политика, инновации, патент, товарный знак, лицензирование, Соглашение ТРИПС, Республика Узбекистан, рыночная экономика.

KIRISH

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida intellektual mulk va raqobat o'rtasidagi munosabat dolzarb ilmiy va amaliy masalalardan biri hisoblanadi. Intellektual mulk huquqlari innovatsion faoliyatni rag'batlantiruvchi vosita sifatida xizmat qilsa-da, ayrim hollarda bozor raqobatini cheklash ehtimolini ham yuzaga keltiradi. Shu sababli davlat siyosatining asosiy vazifalaridan biri – mazkur ikki institut o'rtasida muvozanatni ta'minlashdir.

Mazkur maqolada intellektual mulk sohasida raqobatni rivojlantirish mexanizmlarining nazariy asoslari hamda O'zbekiston Respublikasidagi huquqiy tartibga solish tizimi kompleks tahlil qilinadi.

Intellektual mulk va raqobat o'rtasidagi nazariy bog'liqlik:

Iqtisodiy nazariyada intellektual mulk huquqlari vaqtinchalik monopol huquq sifatida talqin qilinadi. R. Posnerning fikricha, intellektual mulk huquqlari innovatsiyalarni rag'batlantirish orqali ijtimoiy farovonlikni oshiradi (Posner, 2003)¹. J. Shumpeter esa monopol daromadni innovatsion rivojlanishning tabiiy natijasi sifatida ko'rib, uni "ijodiy vayronkorlik" jarayonining tarkibiy qismi deb hisoblaydi (Schumpeter, 1942)².

Biroq M. Boldrin va D. Levine intellektual monopoliyalarning haddan tashqari kuchayishi raqobatni susaytirishi va iste'molchilar manfaatlariga zarar yetkazishi mumkinligini ta'kidlaydi (Boldrin & Levine, 2008)³. Shu bois zamonaviy yondashuv intellektual mulkni mutlaq himoya qilish emas, balki muvozanatli tartibga solish zarurligini ilgari suradi.

Xalqaro miqyosda intellektual mulkni muvofiqlashtirish bilan World Intellectual Property Organization shug'ullanadi. Savdo tizimi doirasida esa World Trade Organization tomonidan qabul qilingan TRIPS Agreement bitimi asosiy huquqiy mezon hisoblanadi⁴.

Raqobatni rivojlantirishning asosiy huquqiy mexanizmlari:

¹ Posner R. (2003). Economic Analysis of Law

² Schumpeter J. (1942). Capitalism, Socialism and Democracy

³ Boldrin M., Levine D. (2008). Against Intellectual Monopoly

⁴ World Trade Organization va TRIPS Agreement

Intellectual mulk sohasida raqobatni rivojlantirish quyidagi mexanizmlar orqali amalga oshiriladi:

1) Majburiy litsenziyalash institute: Majburiy litsenziyalash – patent egasining roziligisiz, jamoat manfaatlari yo'lida patentdan foydalanish imkonini beruvchi mexanizmdir. TRIPS bitimi ushbu institutni nazarda tutadi. Bu mexanizm monopoliyani cheklash va ijtimoiy ahamiyatga ega mahsulotlar (masalan, dori vositalari)ga kirishni ta'minlashga xizmat qiladi.

2) Antimonopoliya nazorati: Raqobatni himoya qilish organlari intellektual mulk huquqlaridan suiiste'mol qilish holatlarining oldini oladi. Masalan, bozorda ustun mavqega ega subyektlarning litsenziyani asossiz rad etishi yoki narxlarni sun'iy oshirishi cheklanadi.

3) Patent muddatining cheklanganligi: Patent huquqi muayyan muddat bilan cheklangan bo'lib, muddat tugagach obyekt umumiy foydalanishga o'tadi. Bu esa uzoq muddatli monopoliyaning oldini oladi.

4) Parallel import va erkin foydalanish istisnolari: Qonunchilikda ayrim hollarda intellektual mulk obyektlaridan muallif roziligisiz foydalanish mumkinligi belgilangan. Bu ham raqobat muhitini qo'llab-quvvatlaydi.

O'zbekiston Respublikasida intellektual mulk va raqobatni tartibga solish:

O'zbekistonda raqobatni himoya qilish va rivojlantirish konstitutsiyaviy asosga ega. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida iqtisodiy faoliyat erkinligi va raqobatni qo'llab-quvvatlash prinsiplari mustahkamlangan⁵.

Intellectual mulk munosabatlari O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi bilan tartibga solinadi. Maxsus qonunlar, jumladan:

- “Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risidagi” Qonun⁶;
- “Ixtirolar, foydali modellar va sanoat namunalari to'g'risidagi” Qonun⁷;
- “Tovar belgilari, xizmat ko'rsatish belgilari va tovar kelib chiqqan joy nomlari to'g'risidagi” Qonun⁸

intellektual mulk obyektlarini himoya qilishni belgilaydi.

Raqobatni himoya qilish bo'yicha esa Raqobat to'g'risidagi Qonun amal qiladi⁹. Ushbu qonun ustun mavqeni suiiste'mol qilish, kartel kelishuvlari va adolatsiz raqobatni taqiqlaydi.

Vakolatli organ sifatida O'zbekiston Respublikasi Raqobatni rivojlantirish va iste'molchilar huquqlarini himoya qilish qo'mitasi faoliyat yuritadi. U bozordagi monopolistik harakatlarni aniqlash va bartaraf etish vakolatiga ega.

Amaliy muammolar va takliflar:

Amaliyotda quyidagi muammolar mavjud:

- Patent huquqlaridan suiiste'mol qilish holatlari;
- Raqamli muhitda mualliflik huquqlarining buzilishi;

⁵ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi

⁶ “Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risidagi” Qonun

⁷ “Ixtirolar, foydali modellar va sanoat namunalari to'g'risidagi” Qonun

⁸ “Tovar belgilari, xizmat ko'rsatish belgilari va tovar kelib chiqqan joy nomlari to'g'risidagi” Qonun

⁹ Raqobat to'g'risidagi Qonun

– Innovatsion mahsulotlarni tijoratlashtirish mexanizmlarining sustligi.

Ilmiy tadqiqotlarga ko'ra, raqobat va intellektual mulk o'rtasidagi muvozanat investitsion muhitni yaxshilaydi va innovatsion faollikni oshiradi (Maskus, 2000)¹⁰. Shu bois quyidagi takliflar ilgari suriladi:

- Majburiy litsenziyalash mexanizmini yanada takomillashtirish;
- Sud amaliyotini yagona interpretatsiya asosida rivojlantirish;
- Raqamli monitoring tizimlarini joriy etish;
- Intellektual mulk obyektlarini tijoratlashtirishni rag'batlantirish.

Xulosa qilib aytganda, intellektual mulk sohasida raqobatni rivojlantirish mexanizmlari innovatsion iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega. Intellektual mulk huquqlarini samarali himoya qilish bilan bir qatorda, monopolistik harakatlarning oldini olish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi bo'lishi lozim.

O'zbekiston Respublikasida mazkur sohada mustahkam qonunchilik bazasi mavjud bo'lib, uni amaliy jihatdan takomillashtirish va xalqaro standartlarga moslashtirish kelgusidagi strategik vazifa hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
2. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi.
3. Raqobat to'g'risidagi Qonun.
4. "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risidagi" Qonun.
5. "Ixtirolar, foydali modellar va sanoat namunalari to'g'risidagi" Qonun.
6. "Tovar belgilari, xizmat ko'rsatish belgilari va tovar kelib chiqqan joy nomlari to'g'risidagi" Qonun.
7. Posner R. (2003). Economic Analysis of Law.
8. Schumpeter J. (1942). Capitalism, Socialism and Democracy.
9. Boldrin M., Levine D. (2008). Against Intellectual Monopoly.
10. Maskus K. (2000). Intellectual Property Rights in the Global Economy.
11. World Intellectual Property Organization materiallari.
12. World Trade Organization va TRIPS Agreement.

¹⁰ Maskus K. (2000). Intellectual Property Rights in the Global Economy